

Milka Bokal

Pesmi po planinah

Priložnostni verzi po slovenskih kočah, na znamenjih in drugod

Na vprašanji, kakšno mesto ima v psihologiji človeškega ustvarjanja narava in kako vpliva nanj ter na njegovo dejavnost, bi lahko odgovorile psihološke raziskave. A psihološke teorije se rajši lotevajo človeka kot socialnega bitja in razčlenjujejo njegovo vpetost v vsakdanje situacije in odzive nanje. Dokaj zanesljivo pa je dejstvo, da narava v človeški duševnosti sproža pozitivna občutja, da stopnjuje njegove ustvarjalne moči in je kot taka vir ugodnih osebnih in socialno sprejemljivih motivov.

Eden od spodbudnih stranskih odzivov na naravna občutja je pesnikovanje. Narava je že od nekdaj navdihovala pesniške duše. Še posebej pa izjemna doživetja vzbujajo pregovorno lep planinski svet, v katerem naj bi človek našel mir in se odpočil od vsakdanjih opravkov, težav in skrbi. Kakšen motiv je podlaga za nastanek pesmi, je vprašanje, na katerega bi težko našli enoumen odgovor. Po vsej verjetnosti pa je to notranja skladnost trenutnega človeškega čutenja s silnicami, ki jih sproža zunanje okolje. Človek nikoli ne bo rekel, da je lepo nekje, kjer se ne bo počutil dobro, pa naj bo to kakršna koli narava. To je tudi temeljni zakon doživljanja gorske narave.

Namen sestavka je razčleniti verze, ki se pojavljajo po slovenskih gorah, planinah, hribih, tudi nižjih gričih. Imenujemo jih priložnostno pesnikovanje

Foto: Vladimir Habjan

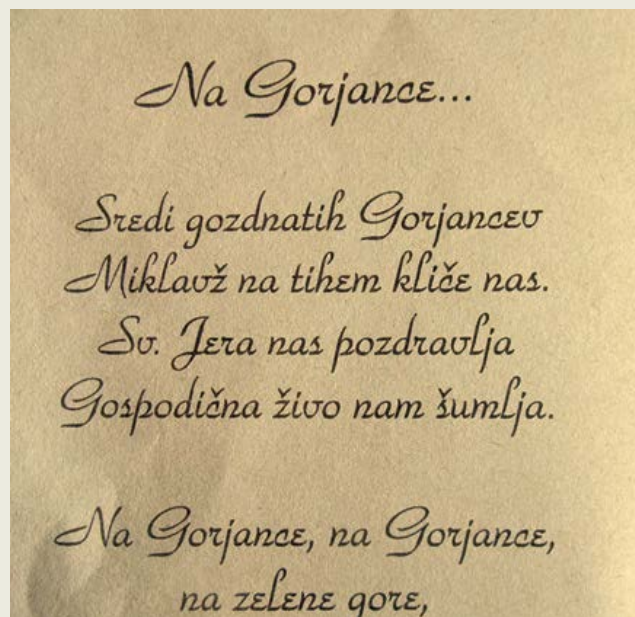

Foto: Milka Bokal

po planinah. Izraz je v literarni teoriji nepreverjen, a kljub temu je deloma sprejemljiv. V izhodišču je namreč izraz, ki se nanaša na občasnost takih stvaritev, porojenih iz ugodnih okoliščin. Drugi izraz, pesnikovanje, v svojem pomenskem obsegu mogoče izraža zadržek o kakovosti, a kljub temu v jedru besede tiči temeljni ustvarjalec teh stvaritev – pesnik. Ni nujno, da so to po obliki že prave pesmice, ki jim med drugim kitice dajo status pesmi, lahko je samo nekaj verzov ali pa v aforizmu ujeta šegava misel. Ob njih se pojavi vprašanje avtorstva. Glede na to merilo so to avtorsko prepoznavne ali pa anonimne oblike. Malokdaj je avtor podpisan, lahko pa ga poznajo priložnostni sodelavci v koči. Materializirana oblika daljših pesmi je papir, a mi imamo v mislih še table in tudi skale. V podnaslovu sledijo trije izrazi, ki določajo lokacijo zapisa oziroma mesto objave teh verzov. Verzi so zapisani po kočah, v njihovih vežah, na stenah jedilnic, verskih znamenjih, skalah ali pa, kot bomo videli, celo na vsakdanjih pripomočkih, uporabnih v kočah.

Zapis nima namena prikazati podobe tovrstnega slovenskega pesnikovanja v vsej celovitosti, ta cilj bi bil pač dosežen le s sistematičnim zbiranjem in z zamejitvijo glede na krajevno načelo v daljšem obdobju. Gre za okviren prikaz pesnikovanja, ki se je razkril v nekajletnem priložnostnem zbiranju pesmi in verzov po naših planinah. Podatki o pesmih so v tem zapisu razpoznavni v opombah pod črto. Zapravljeno so navedeni avtor, če je znan, naslov pesmi, lokacija, morebitne okoliščine nastanka pesmi in datum zapisa.

Če začnemo iz najširšega vsebinskega obsega, je po pričakovanju tematika narave opazen okvir teh pesmi. Zajema največji delež najdenih verzov. Glede na

vneprej izbrani namen je to seveda planinski, gorski svet. Časovno ozadje je vezano na jutro, pogosta žanrska slika pa je odhod od doma.

*Ko odpravim se v planino,
jutro v soncu se budi
in zapuščam dom, dolino,
ki še sanja, mirno spi.¹*

Če je v prejšnji pesmi dejavnost vezana na osebo, na pohodnika, je v naslednji z metaforo prenesena na objekt cilja, na kočo. Časovni okvir je isti:

*Se v hribih dani in narava prebuja,
sonce že sveti čez sirje nebo,
prijazna se kočica planinska prebuja
in vabi v goste na Kriško goro.²*

Po dosegu vrha se praviloma uresniči naslednji motiv: odpre se širen razgled, ki priključuje vznesena občutja. V pesmih je pogosto razkrit prav z izrazom razgled, pogled, včasih pa je tudi posredno opisan:

*Ko vrhu odpre se kraljestvo sveto,
oko se spočije na bližnjih vršacih,
na dlani ti Padska nižina je vsa
in Triglav se vidi, še Raduha včasih.³*

*Na njega se lahko vzpenjaš
iz nešteti strani,
pogled z vrha v daljave
pa v srcu ti ponos budi.⁴*

Ob poti spremlja planinca pisano planinsko cvetje, ki ga prevzame z navezavami na lepo. V naslednji kitici se zvočna plat človeškega doživljanja pokriva z vidno. Tej sinesteziji je dodana tudi presežna dimenzija, izražena z izrazom nebo:

*Kot bi narcise
z neba prišumele,
v maju travnike
v belo odele.⁵*

Ob običajnem spoštljivem odnosu do gorskega rastlina je pričakovana misel na prepoved trganja gorskega cvetja. Včasih ta zaide v skoraj presenetljive, tako rekoč odljudne zastranitve. Konotacija na človeka je prikazana v negativni smeri:

*Človek utrga cvetlico zato,
ker je lepa in ker je on grd,
ne privošči ji lepote. /.../*

*Ko ovene, jo vrže stran,
ne zmeni se več zanjo.
Morda je ob njeni smrti še vesel,
da je uničil lepoto malega življenja.⁶*

A kljub vsemu iz teh pesmi diha prijetno razpoloženje in sproži trajnejša občutja skladnosti osebnega in naravnega, iz česar izvira razumljiv nagib, da si človek to želi ponoviti. Razmišljanje o tem najde odgovor v spremljajoči misli, da je »tu lepo«, da »tja vedno vleče /me/ srce«.

Raduha

Foto: Franci Horvat

¹ Mato Mežek, Dom na Kofcah. Pripis: To pesem poklanjam vsem ljubiteljem naših gora. Zapisano 28. 7. 2002.

² Mato Mežek, Kriška gora. Koča na Kriški gori. Pripis: To pesem poklanjam vsem ljubiteljem naših gora. V Tržiču, 6. marca 1996. Zapisano 9. 9. 2001.

³ Gomiščkovo zavetišče. Zapisano 27. 9. 2001.

⁴ Dolinar. Lubnik. Julij 2000. Zapisano 14. 7. 2002.

⁵ Zoran Šporn. Dom Pristava v Javorniškem Rovtu nad Jesenicami. Poizvedba: avtor v službi v Železarni Jesenice. Bil je tudi učitelj smučanja. Zadnji dve leti pred smrtjo je pesnil. Zapisano 12. 8. 2002.

⁶ Napis na poti na Šmarno goro. Planinsko društvo Šmarna gora. Zapisano 30. septembra 2001.

Krn nad Drežnico
Foto: Franci Horvat

*Zakaj se vračam spet nazaj?
V ta prelepi prirodni gaj,
saj tu za nas je res lepo /.../*⁷

V tem kontekstu pogleda v človeško notranjost pa se ob ubrani sprejetosti v naravi porodi še drug motivni krog, motiv ljubezenskega hrepenjenja, pogosto doživet kot zavrnitev. Ob taki življenjski izkušnji v strmem svetu gora, v katerem na človeka prežijo številne nevarnosti, vznikne misel na smrt:

*Če pa jaz se ne vrnem iz stene,
ne toči solza spet nikar,
saj me nisi resnično ljubila,
za mene ni bilo ti mar.*⁸

Tej podobi človeške minljivosti ni tuja verska motivika, zlasti del, ki zadeva trpljenje, žrtvovanje. Na križu pri Stari Fužini piše:

*Človek, spomni se,
kdo je kri in življenje zate dal.*⁹

Z nagovorom, ki izraža najsplošnejšega nosilca stvarnosti v slovnični obliki osebkov ter druge edninske glagolske osebe v vlogi veleznika, se izraža navezava na Kristusa. S to v globini zapleteno, a na površini preprosto stavčno konstrukcijo verza spominja na

rekviem. Še posebej nas prevzame, da oseba, na katero se verzi nanašajo, ni izražena, ampak jo posredno označuje le glavno dejanje.

Tak nadčasovni pristop se razkriva tudi v naslednji pesmi, le da je osredotočen na pomemben občutek varnosti, ki zadeva posameznika in zanj upoštevanja vredno imetje – domače živali. Te kot neločljiv objekt človeka spremljajo po planinah:

*Človek in živina,
ki v planinah biva,
naj tvoje varstvo uživa.
/.../
Daj malo tu postoj,
da bom ti varuh tvoj.*¹⁰

V ta sklop motivov, na katere človek nima neposrednega vpliva, sodijo še pesmi, ki so odsev objektivnih razmer, porojenih s časom in krajem in povezanih z lokacijo nastanka pesmi:

*Mogočno Krn sega v višave neba,
pod njim zavetišče ti streho ponudi
in človek pomisli ni dolgo tega,
kar bili so tukaj boji še hudi.*¹¹

Odsev časa je bila tudi gradnja planinskih koč, pogosto je bila udarniška, prostovoljna. Zato ne presenetiti,

⁷ Vili Perko. Brez naslova. Prvi verz: Oj, Kal ti, »vojarska« planina /.../. Dolina 50, nad Jelendolom nad Tržičem. Poizvedba: avtor je delal v predilnici v Tržiču. Zapisano 28. 7. 2002.

⁸ Marjan Perko. Brez drugih navedb.

⁹ Na križu blizu Stare Fužine. Zapisano 13. 8. 2000.

¹⁰ Na križu blizu Roblekovega doma pod Begunjščico. Zapisano 2. 8. 1998.

¹¹ Gomiščkovo zavetišče. Zapisano 27. 9. 2001.

da se v verzih najdejo pravcate parole iz prejšnjega družbenega sistema:

*Brez slavja delo bi ne b'lo končano,
zato zapojmo pesem zbrano:
Živi naj ljudstvo,
ki delo mu je slast,
naj uživa sad in – čast!*¹²

S posegom v objektivne silnice človekovega nehanja in pehanja se končuje prvi razdelek obravnave pesmi po planinah. Omeniti pa gre še bolj vsakdanje situacije, ki prav tako najdejo svoje mesto v priložnostnem planinskem pesnikovanju. Eden takih motivov je praznovanje obletnic. Petdesetletnica je mejnik v življenju, ki človeka razveseli, obenem pa opomni na marsikaj. Veselo, tako rekoč slavilno razpoloženje je vzrok, da ima naslednja pesem v delu naslova besedo himna:

*Vsi petdesetletniki danes slave
tu gori pod Storžičem veselje dele.
Hojladi /.../*

*Ko danes smo zbrali tu gori se vsi,
da vidimo lička, kako še žare;
hojladi /.../*¹³

Vzrok za praznovanje pa niso samo starostni mejniki pri ljudeh, vznesena občutja priključijo tudi obletnice odprtja koč:

*Ti, draga mati, vrh gora
mnogo let že tu kraljuješ,
sinovi Češke so te gradili tu,
kjer danes biserni jubilej praznuješ.*¹⁴

S prevesom od vznesenih pesniških občutij na nazorne življenjske situacije ne gre spregledati zapisov o vsakdanjih, a za dobro počutje nepogrešljivih stvari. Zunanja oblika teh verzifikacij je kratka, pogosto se omeji na verz, dva. Oblika se torej prilagaja stvarnemu sporočilu, ki zadeva hranjenje in pripravljanje prenočišča, opravke z ogrevanjem prostora in podobno. Neposredni vsebini je prilagajena tudi slovnična oblika, izražena z velelnikom. Tovrstni verzi se nanašajo na naporno pot:

*Le dol se usedi,
kaj boš stal.*¹⁵

Repa in korenje sta že v slovenskih ljudskih pesmih označena kot neugledna hrana:

*Ne hodi v planine brez kruha in mesa,
repo in korenje pusti pa doma.*¹⁶

Ob poti h koči si lahko naložiš še dodatno breme in s tem pomagaš pri njeni oskrbi:

*Drva ali volna,
da je le drvarnica polna.*¹⁷

Tovrstni verzi so včasih napisani na večjih skalah, na priložnostnih tablah, ne najdemo pa jih v bivalnih prostorih koč. V njih pa se ponujajo različne možnosti, samo iznajdljiv je treba biti. Verzi so se zapisali celo na Palomine papirnate prtičke, ponujene ob obrokih hrane. Vsebina je skladna z domiselno fizično obliko: *Popelji me v hribe,
preljubi moj fant,
Palomini robčki
ves moj bodo gvant.*¹⁸

Naslednje besedilce z omejitvenim izrazom iz krščanske terminologije sicer lahko opomni na prilagojeno ravnanje, a rek je tako znan, da privzgojene navade tako rekoč ne zdržijo:

*1000 m
Od tu naprej,
če si zakej,
ga pij,
se smeji,
saj s` greha frej.*¹⁹

Kljub živahnosti in življenjski drži kratkih verzov pa med njimi najdemo tudi primere s poglobljeno vsebino. Taki so napisi na tablah ob Polhograjski planinski poti, zapisal in postavil pa jih je pobudnik nadelave te poti Jože Marolt. Eden med njimi pogloblja spoznanje o estetskem doživljanju narave: *Samo neokrnjena narava je prvobitna lepota.*²⁰

Če bi hoteli te pesniške stvaritve strokovno klasificirati, bi se najprej vprašali, kam bi jih uvrstila literarna teorija. Je to področje sinkretične vede, ki se imenuje slovstvena folkloristika? Ali so delna ujetost v vsebinske stereotipe, priložnostno ustvarjanje in pogosta anonimnost znamenje predmeta te vede – slovstvene folklore? Na katerem delu Slovenije jih je več? Se taki enkratni vrelci človekovega pesnikovanja najdejo tudi v drugih hribovitih deželah? Kaj vse bi prineslo sistematično zbiranje? Pravzaprav pa namen te predstavitve ni bil odgovoriti na zastavljena vprašanja, zato jih prepuščamo strokovnjakom. Prav tako puščamo ob strani estetsko razsežnost in morebitno vidno motečo vsiljivost teh verzov, zlasti kadar so v neokrnjeni naravi. Zagotovo pa velja, da so pesmi po planinah odraz harmonije človeka in narave, nekje v temni davni porojenega pradavnega dobrega počutja v njenem naročju, in da jih večina izraža veselje nad življenjem. ◉

¹² Tajnik Dolenc. PD Železniki. Brez drugih navedb.

¹³ Marija Frantar, Himna tržiških petdesetletnikov. Dom pod Storžičem. Pesem napisana okrog leta 1992. Zapisano 17. 8. 2002.

¹⁴ Ob 75-letnici Češke kočice. Pripis: Tvoji obiskovalci iz Ljutomerja. Češka kočica. Zapisano 25. 8. 2002.

¹⁵ Ob poti na Kriško goro. Zapisano 9. 9. 2001.

¹⁶ Planina nad Drago pri Begunjah. Zapisano 3. 10. 2004.

¹⁷ Napis na drvarnici na Mirni gori nad Črnomljem. Zapisano 26. 8. 2001.

¹⁸ Napis na prtičku Paloma. Pripis: V sodelovanju s Planinsko zvezo Slovenije v Koči pod Golico. Zapisano 15. 8. 2002.

¹⁹ Pred Domom na Lubniku. Zapisano 14. 7. 2002.

²⁰ Napis na drevesu na poti s Sela v Črni Vrh nad Polhovim Gradcem. Zapisano 8. 11. 2001.